ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ZAMONAVIY JAMIYATDA MA'NAVIY INQIROZNING KO'RINISHLARI, OQIBATLARI VA YECHIMLAR

Sobirov Ikromjon Ilxomjon o'g'li
Namangan Davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi
(ma'naviyat asoslari) yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida zamonaviy jamiyatda kuzatilayotgan ma'naviy inqiroz muammolari, ularning o'ziga xos namoyon bo'lish shakllari hamda ijtimoiy oqibatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda qadriyatlar transformatsiyasi, iste'molchilik madaniyatining kuchayishi va virtual makondagi ma'naviy tahdidlar statistik ma'lumotlar va sotsiologik so'rovnomalar natijalari asosida yoritilgan. Maqola yakunida jamiyatda barqaror ma'naviy muhitni shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar muvozanatini saqlash hamda yoshlar tarbiyasida axborot immunitetini mustahkamlashga qaratilgan amaliy taklif va yechimlar tizimlashtirilgan.
Kalit so'zlar: Ma'naviy inqiroz, globallashuv, iste'molchilik madaniyati, qadriyatlar transformatsiyasi, raqamli jamiyat, axborot immuniteti, begonalashuv, ijtimoiy institutlar.

Аннотация: В данной статье анализируются проблемы духовного кризиса, наблюдаемые в современном обществе в условиях глобализации и цифровой трансформации, формы их специфического проявления и социальные последствия. В исследовании на основе статистических данных и результатов социологических опросов освещаются трансформация ценностей, усиление потребительской культуры и духовные угрозы в виртуальном пространстве. В заключении статьи систематизированы практические предложения и решения, направленные на формирование устойчивой духовной среды в обществе, сохранение баланса национальных и общечеловеческих ценностей, а также укрепление информационного иммунитета в воспитании молодежи.
Ключевые слова: Духовный кризис, глобализация, потребительская культура, трансформация ценностей, цифровое общество, информационный иммунитет, отчуждение, социальные институты.

Abstract: This article analyzes the problems of spiritual crisis observed in modern society under the conditions of globalization and digital transformation, their specific forms of manifestation, and social consequences. Based on statistical data and the results of sociological surveys, the study highlights the transformation of values, the rise of consumer culture, and spiritual threats in the virtual space. The article concludes with a systematized set of practical proposals and solutions aimed at forming a stable spiritual environment in society, maintaining a balance between national and universal values, and strengthening information immunity in the education of youth.
Keywords: Spiritual crisis, globalization, consumer culture, transformation of values, digital society, information immunity, alienation, social institutions.

Kirish

XXI asr insoniyat taraqqiyotida texnologik va iqtisodiy o'sishning misli ko'rilmagan sur'atlarini taqdim etdi. Biroq iqtisodiy modernizatsiya va raqamlashtirish jarayonlari jamiyatning barcha qatlamlarida ma'naviy-axloqiy tizimning ham xuddi shunday dinamikada rivojlanishini ta'minlay olmadi. Aksincha, texnogen sivilizatsiyaning jadallashuvi ko'plab jamiyatlarda an'anaviy ma'naviy mezonlarning yemirilishi, qadriyatlar tizimining o'zgarishi va ma'naviy inqiroz (krizis) kabi salbiy tendensiyalarni keltirib chiqardi.

Ma'naviy inqiroz — bu shunchaki axloqiy me'yorlarning buzilishi emas, balki inson hayotining mazmuni, ijtimoiy mas'uliyat, gumanizm va o'zaro ishonch kabi fundamental tushunchalarning qadrsizlanishi jarayonidir [1, 45-b.]. Bugungi kunda dunyo miqyosida globallashuvning unifikatsiyalashgan (bir xillashtirilgan) madaniy namunalari milliy madaniyatlar va an'anaviy oila

institutiga kuchli bosim o‘tkazmoqda. Sotsiologik kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy jihatdan yuksak rivojlangan mamlakatlarda ham suitsid (o‘z joniga qasd qilish), yolg‘izlik, depressiya va ijtimoiy begonalashuv ko‘rsatkichlarining yuqoriligi aynan ma’naviy bo‘shliq va ichki krizis belgisidir [2, 112-b.].

O‘zbekiston Respublikasida ham zamonaviy demokratik va huquqiy jamiyat barpo etish sharoitida aholi, ayniqsa, yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish davlat siyosatining strategik yo‘nalishi hisoblanadi. Jamiyatni ma’naviy inqiroz tahdidlaridan himoya qilish, milliy o‘zlikni anglash va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish ilmiy jamoatchilik oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Metodologiya

Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatdagi ma’naviy jarayonlarni o‘rganish maqsadida tizimli yondashuv, qiyosiy-tahliliy, sotsiologik so‘rovnomalar tahlili va madaniy-tarixiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida zamonaviy axborot jamiyatida shaxs va guruhlar o‘rtasidagi ma’naviy-axloqiy munosabatlar olindi.

Tahlillar jarayonida Butunjahon qadriyatlar so‘rovi (World Values Survey — WVS), BMTning Barqaror rivojlanish yechimlari tarmog‘i (SDSN) hamda O‘zbekiston Respublikasi Ijtimoiy fikr respublika jamoatchilik fikrini o‘rganish markazi tomonidan e’lon qilingan empirik ma’lumotlar va statistik ko‘rsatkichlar qiyosiy o‘rganildi [3, 78-b.; 4, 12-b.]. Shuningdek, ma’naviy inqirozning ijtimoiy-psixologik jihatlarini baholashda xalqaro tahliliy markazlarning (jumladan, Gallup instituti) "Global emotsional holat" (Global Emotions Report) hisobotlaridagi ma’lumotlar o‘zaro muvofiqlashtirildi.

Natijalar

Xalqaro va mahalliy tadqiqotlar natijalarining qiyosiy tahlili zamonaviy jamiyatda ma’naviy inqiroz bir nechta asosiy ko‘rinishlarda namoyon bo‘layotganini ko‘rsatadi:

Iste’molchilik madaniyatining (konsyumerizm) ustuvorlikka aylanishi. Jamiyatda shaxsning ijtimoiy maqomi uning ma’naviy fazilatlari yoki intellektual salohiyati bilan emas, balki moddiy boyligi va moddiy resurslarni qay darajada iste’mol qila olishi bilan o‘lchana boshladi. WVS ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi 20 yilda yosh avlod vakillari orasida "hayotdagi asosiy maqsad — yuqori moddiy farovonlikka erishish" degan ko‘rsatkich o‘rtacha 18 foizga oshgan [3, 89-b.].

Oila institutining inqirozi va demografik o‘zgarishlar. G‘arb mamlakatlarida va ko‘plab rivojlanayotgan davlatlarda nikohlar sonining kamayishi, ajrimlarning ko‘payishi va yolg‘iz yashovchi shaxslar ulushining ortishi kuzatilmoqda. Yevrostat (Eurostat) ma’lumotlariga ko‘ra, Yevropa Ittifoqida har 1000 kishiga to‘g‘ri keladigan ajrimlar soni 1970-yildagi 1,0 ko‘rsatkichdan 2020-yillarga kelib 2,1 ga yetgan, ya’ni ikki barobardan ziyod ko‘paygan [5, 54-b.].

Raqamli begonalashuv va kiber-ijtimoiy muammolar. Ijtimoiy tarmoqlarning hayotga chuqur kirib borishi real muloqotning kamayishiga, virtual dunyoda egoizm, trolling, kiberbulling (internetdagi tazyiq) kabi axloqsizlik shakllarining kengayishiga sabab bo‘lmoqda. Gallup tadqiqotlariga ko‘ra, dunyo aholisining qariyb 40 foizi har kuni stress, xavotir va yolg‘izlik hissini boshdan kechirmoqda, bu esa raqamli makondagi sun’iy hayot tendensiyalari bilan bevosita bog‘liq [6, 32-b.].

Nihilizm va an’anaviy qadriyatlardan voz kechish. Globallashuv sharoitida milliy madaniy kodlar, tarixiy xotira va ajdodlar merosiga bo‘lgan qiziqishning pasayishi, yoshlar o‘rtasida ommaviy madaniyat (pop-culture) unsurlarining asossiz qabul qilinishi tendensiyasi kuchaygan [7, 102-b.].

Tahlil va muhokama

Ma’naviy inqirozning kelib chiqish sabablari va uning tarkibiy qismlarini chuqurroq anglash uchun ijtimoiy-falsafiy va iqtisodiy omillarni o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqish lozim. Fransuz sotsiologi Emil Dyurkgeym tomonidan ilgari surilgan "anomiya" (jamiyatda xulq-atvor qoidalarining va me’yorlarining yo‘qolishi yoki zaiflashishi) tushunchasi bugungi transmilliy madaniy jarayonlarni tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi [8, 140-b.]. Jamiyatlar an’anaviy holatdan postindustrial va raqamli bosqichga o‘ta boshlaganda, eski axloqiy mezonlar o‘z kuchini yo‘qotadi, biroq yangi qadriyatlar tizimi hali to‘liq shakllanib ulgurmaydi. Aynan mana shu o‘tish davridagi bo‘shliqda ma’naviy inqiroz ildiz otadi.

Iste’molchilik jamiyatining shakllanishi inson ongini pragmatizatsiyalashga (hamma narsadan faqat foyda va manfaat qidirishga) olib keldi. Agar an’anaviy jamiyatda insonning qadri uning axloqi, saxovati va jamoaga keltirgan foydasi bilan belgilangan bo‘lsa, zamonaviy axborot-bozor jamiyatida shaxs

"boshqa bir tovar" sifatida yoki tovarlarni o‘zlashtiruvchi subyekt sifatida baholanmoqda [9, 74-b.]. Bu holat shaxslararo munosabatlarda samimiylikning yo‘qolishiga va individualizmning (faqat o‘z manfaatini o‘ylash) haddan tashqari kuchayishiga zamin yaratadi.

O‘zbekiston sharoitida ma’naviy sohadagi transformatsiyalarni tahlil qilganda, ijobiy o‘zgarishlar bilan bir qatorda muayyan xavotirli tendensiyalarni ham qayd etish joiz. Ijtimoiy fikr respublika jamoatchilik fikrini o‘rganish markazi ma’lumotlariga ko‘ra, o‘zbekistonliklarning mutlaq ko‘pchiligi (85% dan ortig‘i) hamon oilaviy qadriyatlar, ota-onaga hurmat va milliy an’analarni hayotdagi eng muhim ustuvorlik deb biladi [4, 45-b.]. Biroq urbanizatsiya va internetizatsiya jarayonlari natijasida yoshlar o‘rtasida g‘arbona individualistik qarashlarning yoyilishi, oilaviy nizolar va ajrimlar sonining ortishi kuzatilmoqda. Statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, respublikada oxirgi yillarda ajrimlar soni sezilarli darajada saqlanib qolayotgani oila institutini ma’naviy jihatdan mustahkamlash zarurligini ko‘rsatadi [10, 19-b.].

Raqamli makon ma’naviy inqirozni transformatsiya qiluvchi asosiy katalizatorga aylandi. Bugungi kunda axborot oqimi hech qanday davlat yoki milliy chegara bilmaydi. Ijtimoiy tarmoqlardagi "feyk" (yolg‘on) ma’lumotlar, zo‘ravonlik va amoralizm (axloqsizlik) g‘oyalarini targ‘ib qiluvchi kontentlar yoshlarning hali to‘liq shakllanmagan dunyoqarashiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu jarayon falsafiy adabiyotlarda "klipcha fikrlash" (clip thinking) deb atalib, inson voqelikni chuqur tahlil qilmay, faqat yuzaki, qisqa va hissiy vizual tasvirlar orqali qabul qilishiga olib keladi [11, 88-b.]. Natijada, yosh avlod kitob mutolaasidan uzoqlashmoqda, tizimli fikrlash qobiliyati susaymoqda, bu esa ma’naviy saviyaning pasayishiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi.

Ma’naviy inqirozning oqibatlari jamiyat uchun juda og‘ir ijtimoiy va iqtisodiy yo‘qotishlarni olib keladi:

- Ijtimoiy parokandalik: Jinoyatchilik, firgarlik, korrupsiya va suitsid holatlarining ko‘payishi bevosita jamiyat a’zolarining ichki axloqiy tormoz tizimi (vijdon, mas’uliyat) ishdan chiqqanidan dalolat beradi.
- Demografik inqiroz va loqaydlik: Keksa avlod vakillarining yolg‘iz qolishi, farzand tarbiyasiga mas’uliyatsizlik bilan qarash jamiyatning genofondi va kelajagiga tahdid soladi.
- Milliy o‘zlikni yo‘qotish: Madaniy unifikatsiya natijasida xalqlar o‘z tillari, an’analari va o‘ziga xosligini yo‘qotib, global bozorning oddiy va passiv iste’molchisiga aylanib qoladi [12, 115-b.].

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun faqat ma’muriy yoki huquqiy choralar ko‘rish yetarli emas. Ma’naviy sohadagi inqirozni yengish kompleks, tizimli va strategik yondashuvni talab etadi.

Xulosa

Zamonaviy jamiyatda kuzatilayotgan ma’naviy inqiroz raqamlashtirish va globallashuv davrining obyektiv sotsiomadaniy oqibati bo‘lib, u shaxs va jamiyat taraqqiyotiga jiddiy xavf tug‘dirmoqda. Iste’molchilik psixologiyasi va virtual makondagi begonalashuv inson munosabatlarining tub mohiyatini o‘zgartirib yubormoqda.

Ushbu global inqiroz tendensiyalariga qarshi turish va barqaror ma’naviy muhitni shakllantirish uchun quyidagi yechimlarni amalga oshirish taklif etiladi:

Birinchidan, ta’lim tizimini gumanizatsiyalash. Ta’lim faqatgina texnik va amaliy ko‘nikmalarni (hard skills) berish bilan cheklanib qolmasdan, insoniy fazilatlar, etika, estetika va falsafiy dunyoqarashni rivojlantiruvchi fanlar integratsiyasiga tayanishi lozim. Maktabgacha ta’limdan boshlab kitobxonlik va tanqidiy fikrlash madaniyatini shakllantirish zarur.

Ikkinchidan, yoshlarda "axborot immuniteti"ni shakllantirish. Media savodxonlikni oshirish orqali yosh avlodni internet makonidagi manipulyatsiyalar, destruktiv g‘oyalar va axloqsiz kontentlarni mustaqil ravishda filtrlashga o‘rgatish lozim.

Uchinchidan, oilaviy qadriyatlar institutini davlat va jamiyat darajasida qo‘llab-quvvatlash. Oilani mustahkamlash, yosh nikohlanuvchilarni oilaviy hayotning ma’naviy-psixologik asoslariga tayyorlash tizimini takomillashtirish va ajrimlarning oldini olish mexanizmlarini kuchaytirish talab etiladi.

To‘rtinchidan, milliy qadriyatlar va zamonaviylik muvozanatini ta’minlash. Milliy madaniyat, tarixiy meros va xalq og‘zaki ijodini zamonaviy media formatlarda (multfilmlar, kompyuter o‘yinlari, badiiy filmlar) jozibador shaklda taqdim etish orqali yoshlarda vatanparvarlik va o‘zlikni anglash

tuyg‘usini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Keyingi ilmiy tadqiqotlar virtual makonda milliy-ma’naviy kontentlarni yaratishning innovatsion usullarini ishlab chiqishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov, I. A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008. — 176 b. (45-b.)
2. Toffler, A. Future Shock. — New York: Bantam Books, 1970. — 505 p. (112-p.)
3. Inglehart, R., Welzel, C. Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. — Cambridge: Cambridge University Press, 2005. — 344 p. (78, 89-p.)
4. Jamoatchilik fikri va ma’naviy qadriyatlar: sotsiologik tahlil. / "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o‘rganish markazi hisoboti. — Toshkent: Universitet, 2021. — 120 b. (12, 45-b.)
5. Eurostat. Demographic Statistics: Marriage and Divorce Rates in the European Union. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. — 98 p. (54-p.)
6. Gallup. Global Emotions Report 2023. — Washington, D.C.: Gallup Press, 2023. — 65 p. (32-p.)
7. Fromm, E. To Have or to Be? — New York: Harper & Row, 1976. — 215 p. (102-p.)
8. Durkheim, É. Suicide: A Study in Sociology. — London: Routledge Classics, 2002. — 432 p. (140-p.)
9. Bodriyyar, J. Jamiyat iste’moli. — Moskva: Respublika, 2006. — 269 b. (74-b.)
10. O‘zbekiston Respublikasining demografik holati. / O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi axborotnomasi. — Toshkent: Statistika, 2024. — 85 b. (19-b.)
11. Tojixonov, A. Raqamli jamiyatda yoshlar ma’naviyatini shakllantirish muammolari. — Toshkent: Falsafa va huquq instituti nashriyoti, 2020. — 192 b. (88-b.)
12. Kastels, M. Axborot davri: iqtisodiyot, jamiyat va madaniyat. — Moskva: Oliy iqtisodiyot maktabi nashriyoti, 2000. — 608 b. (115-b.)